BUGUNGI O‘ZBEK ADABIYOTIDA DEHQON OBRAZINI FAN VA TEXNOLOGIYA BILAN BOG‘LIQ HOLDA TALQIN ETISH

Shoyimova Gulshod Shoyim qizi
Osiyo xalqaro universiteti “O‘zbek va rus filologiyasi” kafedrasi o‘qituvchisi,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada dehqon obrazini bugungi fan va texnologiya yutuqlari bilan bog‘liq holda o‘rganish masalasi yoritiladi. Asosiy maqsad — an’anaviy adabiyotdagi yerga bog‘langan mehnatkash qahramon bilan hozirgi qishloq hayotida yangi texnika, axborot, suvni tejash, zamonaviy boshqaruv va ekologik mas’uliyat bilan yuzma-yuz kelayotgan inson o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatish. Maqolada texnologiyani badiiy adabiyotga sun’iy ravishda qo‘shish emas, balki bugungi dehqon hayotidagi real o‘zgarishlarning adabiy obrazga qanday yangi mazmun berishi mumkinligi tushuntiriladi.

Kalit so‘zlar: dehqon obrazi, zamonaviy adabiyot, fan, texnologiya, qishloq hayoti, ekologiya, suv, yangi texnika, inson va tabiat.

Fan va texnologiya hayotning deyarli barcha sohalariga ta’sir qilayotgan bir davrda adabiyot ham bu o‘zgarishlardan chetda qolmaydi. Badiiy asar hayotdagi yangilanishlarni bevosita yoki bilvosita aks ettiradi. Shu sabab qishloq va dehqon mavzusini bugungi kun nuqtayi nazaridan o‘rganish faqat tarixiy yoki an’anaviy qarashlar bilan cheklanib qolmasligi kerak. Dehqonning mehnat quroli, axborot olish usuli, suv va yerga munosabati, bozordagi qarori, oilaviy rejalari o‘zgargan sari uning badiiy obrazi ham yangi mazmun kasb etadi.

O‘zbek adabiyotida dehqon ko‘pincha sabrli, mehnatkash, yerga sodiq inson sifatida tasvirlanadi. Bu sifatlar bugun ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q. Ammo hozirgi dehqon oldida avvalgi davrlarga xos bo‘lmagan yangi vazifalar ham turibdi. U ob-havo o‘zgarishini hisobga oladi, suvdan tejamkor foydalanishga harakat qiladi, texnikaning imkoniyatlarini o‘rganadi, mahsulotni qayerda va qanday sotishni rejalashtiradi. Demak, bugungi dehqon mehnati jismoniy kuch bilan birga bilim va tezkor qarorni ham talab etadi.

Bu o‘zgarish adabiyot uchun yangi qahramon imkoniyatini yaratadi. Masalan, yozuvchi zamonaviy dehqonni eski usulga qat’iy yopishib olgan inson sifatida ham, yangilikka intilayotgan faol shaxs sifatida ham tasvirlashi mumkin. Uning ichki ziddiyati eski tajriba bilan yangi texnologiya o‘rtasida namoyon bo‘lishi ehtimol. Bunday ziddiyat badiiy asarda tabiiy dramatik vaziyat hosil qiladi: qahramon ota-bobodan o‘rgangan usuliga ishonadimi yoki yangi usulni sinab ko‘radimi, tavakkal qiladimi yoki ehtiyotkorlikni tanlaydimi?

Texnologiya dehqon obraziga faqat tashqi vosita sifatida kirib kelmasligi kerak. Agar asarda traktor, telefon yoki boshqa qurilma shunchaki sanab o‘tilsa, bu hali yangi badiiy mazmun tug‘dirmaydi. Muhim jihat — texnologiya qahramonning fikriga, qaroriga va hayot tarziga qanday ta’sir qilayotganini ko‘rsatishdir. Masalan, ma’lumotni tez olish dehqonning vaqtini tejashi mumkin, lekin noto‘g‘ri axborot uni xato qarorga ham olib kelishi mumkin. Shu sabab texnologiya obrazning ichki dunyosini ochuvchi vositaga aylangandagina badiiy ahamiyat kasb etadi.

Bugungi qishloq hayotida suv masalasi ayniqsa muhim. Suvning yetishmasligi dehqon mehnatiga, hosilga va oila daromadiga bevosita ta’sir qiladi. Adabiy asarda suv bir vaqtning o‘zida hayot manbai va tashvish manbai bo‘lib ko‘rinishi mumkin. Zamonaviy texnologiyalar suvni tejashga yordam berayotgan bir paytda, yozuvchi dehqonning eski odat bilan yangi imkoniyat o‘rtasidagi tanlovini tasvirlashi mumkin. Bu holat oddiy xo‘jalik masalasidan chiqib, insonning mas’uliyati va kelajak oldidagi burchi masalasiga aylanadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Yerga munosabat ham o‘zgarib bormoqda. Avvalgi badiiy asarlarda yer ko‘pincha ota-bobodan qolgan meros, rizq va hayot tayanchi sifatida tasvirlangan. Bu ma’no hozir ham saqlanadi. Biroq bugungi dehqon yerning unumdorligini asrash, ortiqcha kimyoviy ta’sirdan saqlanish, tuproqning holatini kuzatish kabi masalalar haqida ham o‘ylashi kerak. Shu sabab zamonaviy adabiyotda yerga muhabbat faqat hissiy tushuncha emas, balki ongli mas’uliyat sifatida ham talqin qilinishi mumkin.

Dehqon va texnologiya munosabatida avlodlar masalasi ham qiziqarli. Katta avlod ko‘proq tajribaga, yoshlar esa yangi axborot va texnik vositalardan foydalanishga moyil bo‘lishi mumkin. Bir oiladagi ota va o‘g‘il, ona va farzand yoki bobo va nabira o‘rtasidagi qarashlar farqi badiiy asar uchun tabiiy konflikt yaratadi. Agar muallif bu farqni faqat “eski” va “yangi”ning qarama-qarshiligi sifatida emas, bir-birini to‘ldiruvchi tajriba sifatida ko‘rsatsa, asarning mazmuni yanada chuqurlashadi.

Zamonaviy dehqon obrazining yana bir jihati — uning bozor bilan bog‘liqligidir. Mehnat qilib hosil yetishtirishning o‘zi kifoya emas; mahsulotni sotish, xarajatni hisoblash, foyda va zararni o‘ylash ham kerak bo‘ladi. Bu holat qahramonning iqtisodiy fikrlashini ko‘rsatadi. Adabiyotda bunday masalalar insoniy tuyg‘ular bilan uyg‘unlashganda ta’sirli chiqadi: masalan, katta mehnat bilan yetishtirilgan hosilning qadrsizlanishi, oilaning kutgan daromadi chiqmasligi yoki aksincha, mehnatning munosib natija berishi qahramon ruhiyatiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi.

Fan va texnologiya mavzusini dehqon obrazi bilan bog‘lashda ekologik fikr ham muhim o‘rin tutadi. Hozir tabiatga ehtiyotkor munosabat butun insoniyat uchun zaruratga aylangan. Dehqon esa tabiat bilan eng yaqin ishlaydigan insonlardan biridir. U yilning fasllarini, suvning holatini, tuproqning xususiyatini kundalik hayotida his qiladi. Shuning uchun ekologik mas’uliyatni dehqon obrazi orqali badiiy yoritish o‘quvchiga sun’iy nasihatdan ko‘ra kuchliroq ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Bu mavzuni tadqiq etishda sun’iy intellekt yoki boshqa raqamli vositalardan yordamchi usul sifatida foydalanish ham mumkin. Masalan, katta hajmdagi matnlarda “dehqon”, “yer”, “dala”, “suv”, “hosil”, “texnika” kabi so‘zlarning qaysi asarlarda va qanday ma’noda ko‘p uchrashini hisoblash mumkin. Biroq bunday hisob-kitob badiiy tahlilning o‘rnini bosa olmaydi. Raqam faqat yo‘nalishni ko‘rsatadi; obrazning haqiqiy mazmuni esa qahramonning xatti-harakati, kechinmasi, tili va boshqa obrazlar bilan munosabatini o‘qish orqali ochiladi.

Shu sabab dehqon obrazini yangi usulda o‘rganishda eng maqbul yo‘l — an’anaviy badiiy tahlilni zamonaviy imkoniyatlar bilan qo‘shib borishdir. Tadqiqotchi avval matnni sinchiklab o‘qiydi, muhim sahnalarni tanlaydi, keyin kerak bo‘lsa raqamli vositalar yordamida takroriy so‘zlar yoki mavzularni aniqlaydi. Shundan so‘ng olingan natijalarni adabiy jihatdan izohlaydi. Bunday yondashuv mavzuni murakkab terminlarsiz, lekin dalilga tayangan holda o‘rganish imkonini beradi.

Zamonaviy o‘zbek adabiyotida texnologiya bilan bog‘langan dehqon obrazi hali keng va yaxlit ko‘rinishda shakllanib ulgurmagan bo‘lishi mumkin. Buni kamchilik sifatida emas, yangi ijodiy va ilmiy imkoniyat sifatida ko‘rish to‘g‘ri. Chunki bugungi qishloq hayotidagi o‘zgarishlar yangi qahramon, yangi konflikt va yangi mavzular uchun boy material beradi. Dehqonning yerga sadoqati, oilaviy mas’uliyati va mehnatsevarligi saqlanib qolgan holda, uning bilimga, texnikaga va yangilikka munosabati obrazning yangi qirrasini tashkil etishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, dehqon obrazini fan va texnologiya bilan bog‘liq holda o‘rganish zamonaviy o‘zbek adabiyotshunosligi uchun foydali yo‘nalishdir. Bu yondashuv dehqonni an’anaviy qishloq mehnatkashi sifatida emas, balki o‘zgarayotgan muhitda yangi bilim va imkoniyatlar bilan yuzma-yuz kelayotgan inson sifatida ko‘rishga yordam beradi. Texnologiya obrazning mohiyatini almashtirmaydi; aksincha, uning mehnat, tanlov, mas’uliyat va tabiatga munosabatini yangi sharoitda ochib beradi. Kelgusida zamonaviy o‘zbek nasridagi qishloq mavzusini aynan shu nuqtayi nazardan kengroq o‘rganish dehqon obrazining bugungi adabiy jarayondagi o‘rnini aniqroq belgilash imkonini beradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tog‘ay Murod. Otamdan qolgan dalalar. – Toshkent: Sharq, 1994.
2. Said Ahmad. Ufq. – Toshkent: turli nashrlar.
3. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
4. Moretti F. Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History. – London: Verso, 2005.
5. Jockers M. L. Macroanalysis: Digital Methods and Literary History. – University of Illinois Press, 2013.
6. FAO. The State of Food and Agriculture 2022: Leveraging Agricultural Automation for Transforming Agrifood Systems. – Rome, 2022.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.